

Ikuisten tohtoriopiskelijoiden ongelma on ratkaistava

■ Vilho Harle

Lähtökohtani on inhimillinen, ongelman traagisuutta korostava, eikä perustu tehokkuusajatteluun. Kriitikkini ei kohdistu tutkijakoulutettaviin, vaan kelvottomaan tiedepolitiikkaan. Väitän, että tutkijakoulutuksella on nykyisin piirteitä, jotka tekevät kaikista tutkijakoulutettavista riiston kohteita, erityisesti niistä, joiden tohtoriopinnot eivät edisty. Tapa pitää heistä ”huolta” inhimillisistä syistä vahingoittaa, ei suinkaan auta, asianomaisia ikuisia jatko-opiskelijoita.

Kirjoitus perustuu pääosin omiin havaintoihini neljän vuosikymmenen ajalta lähinnä politiikkatieteiden alueella, siksi keskustelupuheenvuoroni on varmaankin rajallinen. Jos ikuisen tohtoriopiskelijan ongelmaa esiintyy myös muilla aloilla, puheenvuoroni toivon mukaan avaa jatkokeskustelua, joka on tietenkin avoin myös tutkijakoulutettaville.

Ikuisen tohtoriopiskelijan ongelmasta on erilaisia muunnelmia, joissa on kuitenkin selvä yhteinen sävel. Vastavalmistunut, yleensä nuori maisteri, saa tutkijakoulupaikan, kiinnityksen tutkimushankkeeseen tai apurahan yleensä kolmeksi vuodeksi. Väitöskirja jää kuitenkin kesken, joten jatkorahoitusta tulee vaikkapa kolmeksi vuodeksi. Joissain tapauksissa tämänkin jälkeen edelleen ”viittä vailla” olevaa työtä saatetaan tukea jopa vuosia työn valmistumatta. Kuvaan kuuluu usein, että tieto lähes valmiina olevasta työstä perustuu tohtoriopiskelijan omaan kertomukseen. Edes ohjaaja ei näe tekstiä. Hän enintään kuulee, että tekstiä on olemassa x-kymmentä sivua, saa ehkä eteensä hyvin yksityiskohtaisen sisällysluettelon tai muita yhtä heikkoja todisteita työn etenemisestä.

Joissain muunnelmissa käsikirjoitus on ”yhtä lukua” vaille valmis ja jopa luettavissa. Mutta yhden luvun valmistumisen sijasta seuraava versio onkin kokonaan erilainen, sekin ”yhtä lukua” vaille valmis. Jossain muunnelmassa väitöskirja sitten valmistuu 25–30 vuodessa,

ja saattaa silloin olla kohtuullisen korkeatasoinen. Perusmuunnelmassa väitöskirjasta ei synny minkäänlaista tekstiversiota, ei ainakaan 20–30 sivua enempää. Joskus ei asianomaiselta synny myöskään yhtään kunnollista konferenssipapereita, eikä ainakaan yhtään meritoivaa aikakauslehtiartikkelia. Sivumuunnelmassa näitä konferenssipapereita syntyy paljon, koska yhtä ja samaa keskeneräistä tekstiä voi esittää monessa paikassa. Hieman paremmassa muunnelmassa tohtoriopiskelijalta valmistuu kelvollisia artikkeleita, mutta edes artikkeliväitöskirjaa ei synny tai semmoinenkin jää viipymään.

Koska tutkijakoulutettavan saama rahoitus on hyvin minimaalinen, hän saattaa hankkia lisätuloa opettamalla tai muilla rutiiniopetukseen liittyvillä töillä. Tätä kyetään perustelevaan opetuskokemuksen hankkimisella, mutta yleensä laitoksen kannalta on kyse puoli-ilmaisen työvoiman käytöstä. Sivuanisiot antavat perustelun väitöskirjan viipymiselle: ”Se ja se kurssi oli niin vaativa, että en ehtinyt tehdä sen aikana lainkaan väitöskirjaa.” Muuan entinen assistentti selitti hiljaista tutkimustoimintaansa: ”Koko talvi kului laitoksen kirjaston järjestämiseen, mutta ei siitä minua kukaan kiitä!”

Eihän tässä välttämättä ole mitään ongelmaa, ihmiset ja tutkimusprosessit ovat erilaisia. Joku saa valmista nopeasti, joku hitaammin. Ainakin minun tieteenalallani harvoin kyetään tekemään sellaista tutkimusta, jossa tutkija tai tutkijakoulutettava ei joutuisi itse kehittämään ja löytämään tutkimusongelmaa sekä hoitamaan sen ratkaisemisen täysin omin avuin.

Valmista ongelmaa, aineistoa tai selvää aikataulua ei kerta kaikkiaan ole olemassa, siksi tutkimusprosessilla on usein tapa venyä. Vain jos yrittäjällä on oikeaa tutkimustaitoa ja tarvittavaa kykyä, hän voi yksin tai keskustelemalla muiden kanssa – ja ennen muuta lukemalla tarkoin aiempaa tutkimusta – tehdä oivalluksen, jonka varassa tutkimus toteutuu usein varsin nopeasti-

kin. Liian moni jää odottamaan sitä jumalallista ihmettä, että ”kaikki loksataisi paikalleen” yhtä automaattisesti kuin optiotulot yritysjohtajille.

Näen asiassa kuitenkin vahvan inhimillisen ja samalla myös tiedepoliittisen ongelman. Kun rahoitus päättyy, edessä on useimmiten työtömyyskortisto. Väitöskirja ei ole valmis, eikä asianomaisella muutenkaan ole akateemisiin tehtäviin tarvittavaa kilpailukykyä.

Vaikka väitöskirja viivyttelyn jälkeen onneksaasti valmistuisikin, ei asianomaisella ole juurikaan mahdollisuutta tutkijauraan. Jokaisesta avoimesta paikasta kilpaillaan ankarasti ja tarjolla on runsaasti ansioituneen väitöskirjan ja referoitujen artikkelien kirjoittajia.

Jos parhaat vuodet on haaskattu hitaaseen tai valmistumattomaan väitöskirjaan, eivät ovet aukene helposti myöskään muualla työelämässä. Uhriksi joutunut tutkijakoulutettava on ”ollut olemassa” vain sen häviävän hetken, jossa hän on halpatyövoimana palvellut laitostaan ja ehkä sitten vielä tuottanut lopulta ne tohtoripisteetkin laitokselleen ja yliopistolle. Sen jälkeen hänestä tulee pakolainen omassa maassaan.

Tiedepoliittisesti katsoen kysymyksessä on resurssien hukkakäyttö. Se toki kuuluu yhteiskuntatieteissä asiaan, koska tekemiseen liittyy epävarmuutta silloinkin, kun se onnistuu. Ikuisen tohtoriopiskelijan ilmiö oikeastaan syntyykin juuri epäonnistumisten korjaamisen strategiasta: on rahoitettava montaa yrittäjää, koska ei tarkkaan tiedetä, kuka yrittäjistä lopulta onnistuu. Tämä haulikolla ampuminen tarkoittaa kuitenkin sitä, että haulieja on laitettava liikkeelle mahdollisimman paljon, jolloin jokaisen haulin lennon tukemiseen on käytettävissä varsin vähän rahavoimaa. Kun myös koulutustavoitteet on nostettu pilviin – ajattelematta lainkaan koulutustarpeita – tutkijakoulutettavan saama kuu-kausipalkka on minimaalinen.

Koska pieneen palkkaan kuuluu vielä pätkätyöläisen elämän kaikki ikävät edut, tutkijakoulutukseen ei enää rekrytoidu paras aines. Tutkijakoulutuspaikkojen voimakas lisääntyminen (tutkintotavoitteen kasvun vuoksi) on johtanut siihen paradoksiin, että kyvykkäin aines kulkeutuu muuhun työelämään, ei tutkijauralle.

Ratkaisun tulee lähteä siitä, että tutkijakoulutukseen rekrytoitaisiin paras mahdollinen tutkija-aines ja annettaisiin valituille sen verran houkutteleva palkkaus ja varmuus, että tutkijaura muuttuisi houkuttelevaksi. Itse tutkijauraa on ainakin teoriassa ideoitu hyvään suuntaan, mutta sitä edeltävään tutkijakoulutukseen ei ole panostettu riittävästi.

Keskinkertainen, nyt tutkijakoulutuksen pääsääntöisesti miehittävä aines voisi halutessaan saada tutkijakoulutusta työnsä ohessa. Tähänkin saakka ilman rahoitusta työnsä ohessa väitöskirjaa tekevät saattavat saada väitöskirjansa valmiiksi reilussa parissa vuodessa (jos työnantaja tukee hanketta), kun taas täyden akateemisen rahoituksen saaneet eivät saa työtään valmiiksi usein edes kymmenessä vuodessa.

Jos tutkijakoulutuspaikat vähennettäisiin vaikka puoleen ja palkkaus nostettaisiin kaksinkertaiseksi, olisi tutkijakoulutettavan valintaan kiinnitettävä paljon enemmän huomiota kuin nyt. Kohteina pitäisi olla niiden, jotka ovat maisteriopinnoissaan osoittaneet todellista tutkimusvalmiutta – ehkä myös konferenssipapereihin ja julkaisuun. Niiden, jotka ovat edenneet tutkimusprosessissa tehokkaasti ja osoittaneet myös muilla tavoin sopivuuttaan alalle.

Kokemukseni mukaan ikuisen tohtoriopiskelijan ongelmaan liittyvät jo graduvaiheessa näkyvät vaikeudet tuottaa tekstiä. Hyväkään gradu ei yksin ole riittävä todiste, myös muut seikat on otettava huomioon, erityisesti kyky tuottaa julkaisukelpoista tekstiä.

Toinen vaihe on itse tutkijakoulutuksen alku. Jos koulutettava ei kykene tuottamaan väitöskirjatekstiä ensimmäisen vuoden aikana lainkaan, tuskin tilanne siitä myöhemminkään paranee. Kalmanlinjan tulisi olla vastassa hyvin pian, 1–2 vuodessa, epäröimättä ja ilman verukkeita.

Kolme täysipäiväistä vuotta väitöskirjan tekemiseen on riittävä aika, jos kirjoittaminen aloitetaan heti. Jos koulutettavalla on pohjanaan toimiva pro gradu tai muut väitöskirjaa valmistelleet näytöt, se myös onnistuu.

Kirjoittaja on Tampereen yliopiston kansainvälisen politiikan professori.